

Artur E. Cieśla OFM – Ukraina

WSPÓŁCZESNE ROZUMIENIE TRADYCJI W TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ A *KATECHIZM* METROPOLITY FILARETA

Katechizm metropolity Filareta, którego pełny tytuł brzmi *Prostrannyj Hristianskij Katehizis Pravoslavnoj Kafoličeskoj Vostočnoj Cerkvi*¹, był przygotowany w latach 1822–1823 i po raz pierwszy opublikowany w 1823 r., następnie przerobiony przez autora i wielokrotnie wznawiany, także w językach obcych. Niektórzy teologowie prawosławni – np. metropolita Makary (Bułgakow)² czy profesor Kazańskiej Akademii Teologicznej P. P. Ponomarev³ – zaliczają *Katechizm* metropolity Filareta do tak zwanych ksiąg symbolicznych, czyli dzieł dogmatycznych, podających w imieniu Kościoła jego wiarę i nauczanie teologiczne⁴. W tym samym czasie biskup Bazyl (Krivoshein) uznając, że *Katechizm* jest wybitnym dziełem rosyjskiej teologii, zaprzecza jakoby księga ta mogłaby się odnosić do „ksiąg symbolicznych” całego Kościoła prawosławnego⁵. Do stycznia 2016 r. nie został jednak przygotowany i opublikowany żaden katechizm zatwierdzony przez najwyższy organ Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (Święty Synod). Pojawiające się natomiast co pewien czas kolejne wydania *Katechizmu* Filareta, z błogosławieństwem

¹ Transliteracja tekstów rosyjskich wg normy PN-ISO 9:2000.

² Митрополит Московский и Коломенский Макарий (Булгаков), *Введение в православное богословие*, Санкт-Петербург 2006, s. 436.

³ П. П. Пономарев, В. А. Керенский, *Книги символические вообще и в Русской Православной Церкви в частности*, w: *Богословская энциклопедия*, t. 12, Санкт-Петербург 1911, kol. 1–107.

⁴ Idea ksiąg symbolicznych pojawiła się w prawosławiu w czasach nowożytnych. Mają one przedstawiać konstytucję dogmatyczną lub podstawowe prawo i nauczanie Kościoła.

⁵ Архиепископ Василий (Кривошеин), *Символические тексты в Православной Церкви*, w: *Богословские труды*, t. 4, Москва 1968.

Świętego Synodu, pozwalają nam myśleć o nim jako oficjalnym Katechizmie Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Ponadto na oficjalnej stronie Patriarchatu Moskiewskiego można znaleźć artykuł z 20 marca 2006 r., potwierdzający zaliczanie *Katechizmu* do „ksiąg symbolicznych”⁶. *Katechizm* metropolity Filareta ukazał się w 2001 r. w języku polskim jako *Katechizm Cerkwi Prawosławnej*, jednakże bez wstępnej części, która porusza temat Bożego Objawienia, Tradycji i Pisma Świętego⁷.

Oporając się na definicjach *Katechizmu*, można przybliżyć sobie, jakie jest rozumienie Tradycji w Kościele prawosławnym. Jednakże obecnie, po ponad 190 latach od pierwszej jego redakcji, brak nowo opracowanych oficjalnych katechizmów przyczynił się do rozbieżności ujęcia Tradycji pomiędzy współczesną teologią prawosławną a omawianą księgą symboliczną. *Katechizm* jest ogólnodostępną publikacją, dobrze rozpowszechnioną wśród duchowieństwa i świeckich, natomiast teologiczne artykuły i książki wybitnych teologów prawosławnych już niestety nie. Podstawową niezgodność stanowi rozumienie wzajemnych relacji pomiędzy Pismem a Tradycją, które powoduje dziś rozbieżności w samej definicji Tradycji w Rosyjskim Kościele Prawosławnym. Niniejszy artykuł postara się przybliżyć czytelnikowi współczesne rozumienie Tradycji w Kościele prawosławnym i skonfrontować je z definicjami przedstawionymi w *Katechizmie*.

Katechizmowa definicja głosi:

Pod pojęciem „Świętej Tradycji” rozumie się to, co prawdziwi wierzący i oddający cześć Bogu słowem i myślą przekazują jeden drugiemu, przodkowie – potomkom: doktryny wiary i prawa Boże, sakramenty i święte obrzędy⁸.

Teologia prawosławna o Tradycji

Słowo „tradycja” pochodzi od łacińskiego *traditio* (z greckiego *paradosis*) i oznacza dawanie, ofiarowywanie, dostarczanie, czynienie dobra. Wskazuje ono na samo działanie, czyli proces przekazywania, który jest sednem zachowywania i przekazywania wśród ludzi Objawienia Bożego. W znaczeniu teologicznym Tradycją nazywamy każde nauczanie lub praktykę, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie poprzez życie Kościoła⁹:

⁶ <http://www.patriarchia.ru/db/text/98744.html> (31.01.2016)

⁷ *Katechizm Cerkwi Prawosławnej*, Hajnówka 2001.

⁸ „Под наименованием «Священное Предание» понимается то, что истинно верующие и чтущие Бога словом и примером передают один другому, и предки – потомкам: учение веры, Закон Божий, Таинства и священные обряды”. Mitropolit Filaret (Drozdov), *Prostrannyj Hristianskij Katehizis Pravoslavnoj Kafoličeskoj Vostočnoj Cerkvi*, Moskva 1908 (dalej KKP), 17 [tłumaczenie własne autora].

⁹ G. S. Bebis, *Święta Tradycja*, w: *Prawosławie. Światło ze Wschodu*, red. K. Leśniewski, Lublin 2009, s. 17.

Tradycja jest żywą pamięcią Kościoła, która zawiera prawdziwą naukę, tak jak ona się objawia w historii Kościoła. To nie jest muzeum archeologiczne lub katalog naukowy i nie jest to także martwy „depozyt” wiary; jest to żywa moc właściwa żywemu organizmowi¹⁰.

Apostoł Paweł pisze: *Bracia bądźcie wytrwali i zachowujcie tradycje, o których zostaliście pouczeni zarówno słowem, jak i naszym listem* (2 Tes 2,15)¹¹, a także: *Pochwalam was bo o mnie pamiętacie i zachowujecie wszystko, co wam przekazałem* (1 Kor 11,2). Zatem w Nowym Testamencie słowo „tradycja” odnosi się nie do procesu przekazywania, a do samej przekazywanej treści (doktryna). W tym samym sensie używają tego słowa Ojcowie Apostolscy. Polikarp w *Liście do Filipian* pisze: „...zwróćmy się do tej nauki, jaka jest nam dana od początku”¹². Natomiast Ireneusz mówi o „tradycji, jaka pochodzi od apostołów i jest zachowywana w kościołach przez sukcesję prezbiterów”, o „tradycji apostołskiej” i o „tradycji kościelnej pochodzącej od apostołów”¹³. Źródłem Objawienia jest sam Bóg Ojciec, który przez Jezusa Syna objawił apostołom swoją naukę, którą ci zostawili Kościołowi¹⁴. W ich rozumieniu Tradycja jako treść jest identyczna z treścią nauczania apostołskiego, a zatem stanowi doktrynę w całej pełni objawioną w Chrystusie.

Mimo, że Nowy Testament (2 Tes 2,15) oraz pisma Świętych Ojców¹⁵ czasem mówią o „tradycjach”, Tradycja nie może być postrzegana jako zbiór pojedynczych prawd wiary, odmiennych w treści. Zasadą jedności Tradycji jest Boskie Objawienie, co jest wynikiem zarówno zewnętrznej (jedność formalna tradycji ze względu na pochodzenie), jak i wewnętrznej jedności ze strony jej przedmiotu i treści. Celem Objawienia Bożego nie jest przekazanie ludziom kilku zasad doktrynalnych, dydaktycznych, historycznych czy kanonicznych, lecz aby wszyscy wierzyli, że Jezus jest Mesjaszem, Synem Bożym, i aby wierząc, mieli życie w imię Jego (por. J 20,31).

¹⁰ S. Bułgakow, *Prawosławie. Zarys nauki Kościoła prawosławnego*, przeł. H. Paprocki, Białystok – Warszawa 1992, s. 22.

¹¹ Cytaty biblijne za: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, Częstochowa 2011.

¹² Polikarp ze Smyrny, *List do Filipian* 7.2, za: Teksty dogmatyczno-historyczne wydawane pod kierunkiem X. Dr. Bolesława Wilanowskiego Profesora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Zeszyt 1. List św. Ireneusza do Florinusa (fragment) i list św. Polikarpa do Filipensów. Tekst grecki wraz z przekładem polskim z oryginału dokonanym przez X. Bolesława Wilanowskiego, Warszawa 1920.

¹³ Ireneusz z Lyonu, *Przeciw herezjom* III. 2, za: Ириней Лионский, *Против ересей*, Moskwa 1996, s. 221–223.

¹⁴ A. Ведерников, *Проблема предания в православном богословии*, *Žurnal Moskovskoj Patriarii*, Moskva 1931- (dalej *ŽMP*), 9 (1961), s. 46.

¹⁵ Na przykład: Bazyli Wielki, *O Duchu Świętym*, Warszawa 1999, s. 174–180.

Pierwszą i podstawową prawdą Tradycji jest tajemnica Objawienia Boga w Jezusie Chrystusie i dokonanego przez Niego zbawienia całej ludzkości. *Tajemnica ta, ukryta od wieków i pokoleń, teraz została objawiona Jego świętym* (Kol 1,26), działa ona jako źródło Tradycji i podstawa jej wewnętrznej jedności¹⁶. Tradycja nie może być pomniejszona do pewnej kontynuacji nauki przekazywanej lub zestawu zabytków materialnych, w jakich ta doktryna jest zawarta. Tradycja jest czymś więcej niż tylko przekazywaniem informacji; mówi nam o Bogu i o poznaniu Boga. Jednak aby to poznanie było możliwe, trzeba najpierw mieć jakieś pojęcie o Bogu i o poznaniu Boga, innymi słowy, trzeba mieć osobiste doświadczenie komunii z Bogiem. John Meyendorff twierdzi, że: „Tradycja jest nieprzerwaną sekwencją nie tylko idei, ale również doświadczenia. Obejmuje ona zarówno spójność intelektualną, jak i żywy dialog na temat sposobów rozumienia prawdy”¹⁷. Stąd Tradycja obejmuje jednocześnie doktrynę przekazywaną przez słowo oraz doświadczenie życia duchowego, zgodnie z tą doktryną, które może być przenoszone tylko przez osobisty przykład.

Niemniej Jezus Chrystus nie tylko dał uczniom naukę objawioną, nie tylko pokazał im przykład swego życia i opowiedział o doświadczeniu życia w Bogu. On również przykazał im, aby przyjęli Ducha Świętego przez łaskę, która otwiera drogę do zrozumienia prawdy Bożej, i przekazywali go innym. *Gdy Duch Święty zstąpi na was, otrzymacie Jego moc i będziecie moimi świadkami w Jerozolimie i w całej Judei, i w Samarii, i aż po krańce ziemi* (Dz 1,8).

Święta Tradycja nie jest wynikiem abstrakcyjnej wiedzy, która przekazywana jest do zapamiętania. Przekazywana jest żywa prawda, którą może przyswoić ludzkie serce. Jest to możliwe dzięki pomocy łaski, innymi słowy dzięki nowemu objawieniu prywatnemu¹⁸.

Apostoł Paweł potwierdza, że *Nikt nie może powiedzieć bez pomocy Ducha Świętego: Panem jest Jezus*”, a to znaczy, że wyznać Jezusa jako Pana i Zbawiciela może tylko ten, którego serce współpracuje z łaską i jest przepełnione Duchem. Dlatego św. Filaret Moskiewski konstatuje:

Święta Tradycja – to nie tylko widoczne i słowne przekazywanie nauczania, zasad, postanowień soborów, obrzędów, ale także niewidzialne, lecz skuteczne przekazywanie łaski uświęcenia¹⁹.

¹⁶ Polikarp ze Smyrny, *List do Filipian* 9, za: Teksty dogmatyczno-historyczne; Ignacy Antiocheński, *List do Magnezjan* 13, tamże.

¹⁷ J. Meyendorff, *Christ in Eastern Christian Thought*, New York 1987, s. 7.

¹⁸ Александр (Семенов-Тянь-Шанский), *Православный Катохизис*, [b.m.], [b.r.], s. 110.

¹⁹ Cytat za: В. Н. Лосский, „*Предание и предания*”, *ЖМП* 4 (1970), s. 72.

Zatem w jednolitym i nieprzerwanym strumieniu Tradycji można wyróżnić trzy poziomy przekazu:

1. Przekaz nauki objawionej i tych pomników, w których ta doktryna jest zawarta;
2. Przekaz doświadczenia życia duchowego, który przejawia się jako życie zgodnie z objawioną nauką;
3. Przekaz łaski uświęcenia, realizowany przede wszystkim przez sakramenty.

Krótko mówiąc, Tradycja to nie tylko zbiór dokumentów pisanych, lecz także przekazywanie życia i doświadczenia całego Kościoła, ożywiane przez łaskę Ducha Świętego²⁰ w tymże Kościele.

Tradycja a Pismo Święte

W rosyjskiej teologii XIX i początku XX w. panował ogólnie akceptowany pogląd, że Pismo Święte i Tradycja to dwa odrębne, różne sposoby zachowania i upowszechniania Bożego Objawienia, dwa, wzajemnie uzupełniające się źródła doktryny. To łacińskie pojęcie, sformułowane podczas kontrreformacji w XVI–XVII stuleciu, zostało zasymilowane w teologii prawosławnej. Zmiana w myśleniu rozpoczęła się dopiero w połowie XX w. W *Katechizmie* metropolity Filareta kwestia relacji Pisma i Tradycji nie jest jasno określona. Są one tam uważane za różne sposoby przekazu i zachowania Objawienia: „Boskie Objawienie rozprzestrzenia się między ludźmi i jest przechowywane w prawdziwym Kościele na dwa sposoby: poprzez Świętą Tradycję i Pismo Święte”²¹. Jednocześnie nie ma w *Katechizmie* jasnego i wyraźnego stwierdzenia, że Pismo Święte i Tradycja to dwa różne źródła dogmatu²². Dla autora *Katechizmu* oczywistym jest, że Święta Tradycja jest starsza niż Pismo Święte: Tradycja jest

najstarszym i pierwszym sposobem rozprzestrzeniania się Objawienia Bożego. Od Adama do Mojżesza nie było świętych ksiąg. Sam nasz Pan Jezus Chrystus, swoje Boskie nauki i nakazy dał swoim uczniom przez słowo i przykład, nie w księdze. W ten sam sposób na początku apostołowie szerzyli wiarę i utwierdzali Kościół Chrystusowy. Niezbędność Tradycji wynika także i z tego, że nie wszyscy mogą skorzystać z ksiąg spisanych, a z Tradycji – każdy²³.

²⁰ Bp. Maximos (Aghiorgoussis), *Wiara Kościoła*, w: *Prawosławie. Światło ze Wschodu*, s. 29.

²¹ „Божественное Откровение распространяется между людьми и сохраняется в истинной Церкви двумя способами: посредством Священного Предания и Священного Писания” (KKP 16).

²² Por. KKP 24.

²³ „Древнейший и первоначальный способ распространения Откровения Божия есть Священное Предание. От Адама до Моисея не было Священных книг.

Spojrzenie na Pismo Święte i Tradycję jako dwa uzupełniające się źródła nauki przynosi szereg kłopotliwych kwestii²⁴. W tym przypadku należy pamiętać, że ani Pismo, ani Tradycja nie obejmuje całej pełni prawdy Bożej – jedynie tę część, którą Bóg zechciał ludziom objawić.

Istota zmiany postaw w stosunku do Pisma Świętego i Tradycji, która miała miejsce w teologii prawosławnej w połowie XX w. polega na tym, że Pismo Święte zaczęto traktować nie jako odrębne źródło doktryny i nawet nie jako część Tradycji, ale jako jedną z jej form:

Tradycja obejmuje całe życie Kościoła na tyle, że Pismo Święte jest tylko jedną z jej form. (...) Pismo Święte nie jest głębsze i ważniejsze od Świętej Tradycji, lecz jak wspomniano powyżej, jest jedną z jej form²⁵.

Podczas formowania kanonu Nowego Testamentu to Tradycja była weryfikatorem godności danej księgi. Spośród wielu ksiąg, które ubiegały się o miejsce w kanonie, Kościół uznał tylko kilkanaście za natchnione przez Boga, a inne odrzucił. Kryterium, na którym opierał się wybór, była właśnie Święta Tradycja. Tak więc Pismo Święte

nie jest pierwszym źródłem wiedzy o Bogu ani chronologicznie, ani logicznie (bo Kościół kierowany przez Ducha Świętego ustanawia kanon Pisma Świętego i go potwierdza). Wzięcie za fundament jedynie Pisma Świętego stało się źródłem wszystkich niespójności wśród protestantów i innych sekt, które odrzucają autorytet Kościoła i jego Tradycji. (...) Pismo nie jest unikatowym, ani samowystarczającym źródłem wiedzy o Bogu²⁶.

Takie rozumienie Tradycji jest dziś powszechne w prawosławiu: „...prawosławie stoi na stanowisku, że Tradycja Kościelna zawiera w sobie Biblię, gdyż Biblia to *epiphenomenon*, «zewnątrzna forma» chrześcijańskiej Tradycji”²⁷.

W *Katechizmie* Metropolity Filareta widać dziewiętnastowieczny dualizm w przekazie Objawienia Bożego, z jednoczesnym uznaniem pierwszeństwa chronologicznego Tradycji. Przy czym ze wszystkich form Tradycji, Pismo Święte uważa za największą wartość. Zgodnie z KKP Pismo Święte jest dane, aby

Сам Господь наш Иисус Христос Божественное учение Свое и установления передал ученикам Своим словом и примером, а не книгой. Тем же способом сначала и апостолы распространяли веру и утверждали Церковь Христову. Необходимость Предания видна и из того, что книгами пользоваться могут не все, а Преданием все” (KKP 21).

²⁴ Z. Kijas, *Tradycja*, w: *Leksykon teologii fundamentalnej* (dalej LTF), red. ks. M. Rusecki, K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej, Lublin – Kraków 2002, s. 1260.

²⁵ Софроний (Сахаров), *Старец Силуан*, Moskwa 1994, s. 85.

²⁶ А. Князев, *Что такое Священное Писание?*, „Альфа и Омега”, 17 (1998), s. 20–21.

²⁷ Bp. Maximos, *Wiara Kościoła*, s. 29.

Objawienie Boże było zachowane bardziej precyzyjnie i niezmiennie. W Piśmie czytamy słowa proroków i apostołów, dokładnie tak, jakbyśmy z nimi żyli i je słyszeli, pomimo faktu, że święte księgi napisane zostały kilka stuleci czy tysiąceci przed naszymi czasami²⁸.

Jednakże fakt włączenia Pisma w Świętą Tradycję nie umniejsza jego znaczenia i nadrzędności. Pozostaje ono Słowem Bożym, „które będąc raz rozpoznane i zaświadczone w Tradycji, jest samodzielnym, a zarazem pierwszym źródłem wiary i moralności”²⁹. Ponadto teologia prawosławna „stałe konsultuje się z Pismem Świętym”³⁰ i nie odchodzi od niego. Kościół prawosławny nie dzieli teologii na teologię biblijną i teologię „wymyśloną”, lecz wszystko zakorzenia w Biblii.

Pismo Święte zawiera w sobie pełnię prawdy objawionej, zawiera wszystko, co niezbędne do zachowania czystości wiary. Jednak, aby skorzystać ze skarbów Pisma Świętego, trzeba nie tylko mieć jego zatwierdzony tekst, lecz także należy go właściwie rozumieć i interpretować. Jednego ludzkiego umysłu nie wystarcza do właściwego zrozumienia Pisma Świętego, o czym wyraźnie świadczy historia protestantyzmu. Odrzucił on Świętą Tradycję i to dlatego ten sam fragment Pisma może być rozmaicie interpretowany. A bez konsultacji z Tradycją każdy może dojść do różnych, czasem diametralnie odmiennych wniosków. Pismo Święte wzięte jako księga poza Tradycją, przestaje być „święte” i staje się zwykłą księgą, zabytkiem piśmiennictwa, który podlega badaniom historyczno-krytyczno-literackim³¹.

Inne formy Świętej Tradycji

Początkowo istniała Tradycja w formie apostołskiego przepowiadania, na podstawie którego zostało utworzone Pismo Święte Nowego Testamentu. Jednak Pismo Święte nigdy nie było jedyną formą, w której są zawarte doktryny objawione. Było ono poprzedzone, a następnie wraz z nimi współistniało, przez co najmniej dwie formy: zasady wiary (*regula fidei*) i liturgiczną praktykę Kościoła. Później pojawiły się inne formy Świętej Tradycji. Dziś w Kościele prawosławnym najważniejszymi są dzieła świętych ojców i nauczycieli Kościoła. *Katechizm* metropolity Filareta podając definicję Tradycji, wymienia

²⁸ „Священное Писание дано для того, чтобы Откровение Божие сохранилось более точно и неизменно. В Священном Писании мы читаем слова пророков и апостолов точно так, как если бы мы с ними жили и их слышали, несмотря на то, что Священные книги написаны за несколько веков или тысячелетий до нашего времени” (KKP 22).

²⁹ Bułgakov, *Prawosławie*, s. 30.

³⁰ Князев, *Что такое Священное Писание?*, s. 25.

³¹ Por. Bułgakov, *Prawosławie*, s. 24.

tylko dwie formy Tradycji: „doktryny wiary i prawa Boże, sakramenty i święte obrzędy”³².

1. Zasady wiary

Zasady wiary, historycznie związane z sakramentem chrztu, były pierwotnie ogólnym wyrażeniem tożsamości Kościoła w wierze. Świadectwem istnienia w Kościele formuł wiary są teksty w Nowym Testamencie. Apostoł Paweł wzywa chrześcijan: *trwajmy mocno w wyznawaniu wiary* (Hbr 4,14b) i przypomina swojemu uczniowi Tymoteuszowi: *złożyłeś dobre wyznanie przed wieloma świadkami* (1 Tm 6,12). Tertulian potwierdza, że „Jezus Chrystus zostawił wszystkim narodom dokładne i niezmiennie zasady wiary, w które cały świat jest zobowiązany wierzyć”³³. Chrzcielne wyznania wiary starożytnych Kościołów apostoelskich, pomimo nieznacznej różnicy w brzmieniu, zawierają treść, która jest wyrazem wspólnej wiary apostoelskiej sięgającej do nauki samego Jezusa Chrystusa. Starożytnym wyznaniem wiary jest oczywiście Symbol nicejsko-konstantynopoliński sporządzony i zatwierdzony przez II i III Sobór Powszechny³⁴. W tym Symbolu widzimy już, zgodnie z potrzebami Kościoła, uzupełnienia, które zostały wzięte z nauczania soborów powszechnych. Wszystkie definicje dogmatyczne, które tworzą zasady wiary, są nierozwalnie związane ze sobą i stanowią jedno ciało prawdy objawionej.

Od Pisma Świętego zasady wiary odróżniają się nie treścią, a formą. Jeśli Pismo Święte ukazuje prawdy objawione w historii ekonomii zbawienia, formuły wiary są „prawdami wiary”, które „w kilku słowach zawierają wszystkie elementy zawarte w Starym i Nowym Testamencie”³⁵.

2. Tradycja liturgiczna

Liturgia i sakramenty – to płuca i serce życia Kościoła, mianowicie poprzez kult i sakramenty Kościół jest tym, czym jest co do istoty. Życie liturgiczne Kościoła stanowi tajemnicze łono, które ujawnia pełnię Świętej Tradycji, bo to tutaj wierzący stale otrzymuje pełnię życia łaski w Chrystusie. Dobrze zorganizowane życie duchowe jest niemożliwe bez uczestnictwa w sakramentach i jest kluczem do czystości wiary. Już w III w. papież Celestyn sformułował ogólną zasadę: *ut legem credendi statuit lex supplicandi*.

³² KKP 17.

³³ Cytat za: А.Ведерников, *Проблема предания в православном богословии*, ЖМП 10 (1961), s. 65.

³⁴ Za I Sobór Powszechny Kościół prawosławny uważa Sobór Nicejski I.

³⁵ Cyryl Jerozolimski, *Katechezy chrzcielne* V. 12 za: *Писания мужей апостольских*, s. 71.

Jednak tradycja liturgiczna nie ogranicza się do przekazywania łaski uświęcania. Liturgia sakramentów i innych obrzędów, modlitwy i hymny są pełne treści doktrynalnych. G. Florowski czyni dokładną obserwację na temat charakteru kultu chrześcijańskiego: „Chrześcijański kult od początku ma charakter bardziej dogmatyczny niż liturgiczny. (...) Od strony ludzkiej liturgia jest przede wszystkim wyznaniem – dowodem wiary”³⁶. W swojej treści tradycja liturgiczna nie różni się od tradycji apostołskiej ani od Pisma Świętego. W *Liście do patriarchów wschodnich* czytamy słowa:

Wszystkie księgi (liturgiczne) zawierają sensowną i prawdziwą teologię i składają się z hymnów albo z wybranych fragmentów Pisma Świętego, lub tekstów sporządzonych zgodnie z natchnieniem Ducha, tak aby w słowach innych niż słowa Pisma śpiewać to samo, co w Piśmie Świętym³⁷.

Pismo Święte, zasady wiary i tradycja liturgiczna nie są wzajemnie uzupełniającymi się częściami Świętej Tradycji, lecz nierozzerwalnie związanymi ze sobą formami jedynej Tradycji, identycznymi w treści. Można powiedzieć, że to samo Objawianie Boże w Piśmie Świętym jest głoszone, w zasadach wiary jest nauczane w formie doktrynalnej, a w życiu liturgicznym Kościoła Objawienie to działa. Formuły wiary w stosunku do Pisma Świętego są początkiem, kluczem do jego interpretacji. W życiu liturgicznym, w sakramentach, obecna jest łaska Boża, która pozwala zrozumieć Pisma. A w pismach Świętych Ojców mamy żywą i nieprzerwaną tradycję interpretacji tekstów biblijnych. Dlatego też „wyjęte z przekazu Świętej Tradycji, Pismo nie może być interpretowane tak jak należy, np. tylko przez badania naukowe”³⁸.

Sakramenty i obrzędy stanowią dialektyczną jedność formy i treści. W sakramencie wierzący otrzymuje niewidzialne dary łaski poprzez wykonywanie widzialnej ceremonii. Jednakże obrzędu nie należy absolutyzować. Obrzęd nie jest dogmatem, rytuały mogą się różnić. Niemniej forma rytuału sakramentu jest ściśle związana z jego wewnętrzną treścią, zatem zmiana w rytuale ma swoje ograniczenia: nawet ten sam sakrament może mieć różny rytuał, ale nie może rytuałem być cokolwiek. Rytuał ma podwójne zadanie: po pierwsze, dzięki obrzędowi wiernemu przekazywana jest łaska Boża, po drugie, rytuał powinien pomóc człowiekowi otworzyć duszę na przyjęcie i asymilację przekazywanych w sakramencie darów łaski. Jeżeli zmiana w rytuale wychodzi poza pewne granice, ścisły związek pomiędzy formą rytuału a jego zawartością zaczyna się załamywać. To z kolei uniemożliwia człowiekowi

³⁶ Г. Флоренский, *Восточные Отцы V–VIII веков*, Москва 1992, s. 135.

³⁷ *Послание Патриархов Восточно-Кафолической Церкви о православной вере*, w: *Догматические Послания православных иерархов XVII–XIX веков о Православной вере*, Москва 1995, s. 193.

³⁸ Софроний (Сахаров), *Старец Силуан*, s. 85.

dostrzeżenie i przyswojenie łaski Bożej, czyli szkodzi skuteczności sakramentów. Dalsza deformacja rytuału prowadzi do deformacji sakramentu i jego zniszczenia jako takiego, czyli do jego nieważności.

Tradycja a Kościół

Twórcą i odbiorcą Świętej Tradycji jest Kościół. Apostołowie, którzy otrzymali od Chrystusa prawdy objawione, nie powierzyli jej jednostkom, ale Kościołowi. Ireneusz z Lyonu napisał:

Nie powinno się szukać w innych (miejscach) prawd, które łatwo zaczerpnąć od Kościoła. Bo w nim, jakby w bogatej skarbnicy, Apostołowie złożyli wszystko, co należy do prawdy, tak aby każdy mógł wziąć z niej wody żywej. Są to drzwi do życia³⁹.

KKP na pytanie „Czy istnieje prawdziwa skarbnica Świętej Tradycji?“, udziela następującej odpowiedzi: „Wszyscy prawdziwie wierzący są połączeni Świętą Tradycją wiary, wspólnie i nieprzerwanie, z ustanowienia Bożego, tworzą Kościół, który jest prawdziwą skarbnicą Świętej Tradycji (...)”⁴⁰.

Kościół nie jest wspólnotą czysto ludzką, Kościół to bosko-ludzki organizm, którego głową jest Pan nasz, Jezus Chrystus, Bóg-człowiek, a wszyscy wierni, zjednoczeni z Nim, jako jego głową, łączą się w Jego ciało duchowe, indywidualnie stanowiąc jego członki (por. 1 Kor 12,27). Dlatego na straży Świętej Tradycji stoją nie tylko hierarchowie i uczeni teolodzy, ale „wszyscy prawdziwie wierzący”. W *Liście patriarchów wschodnich* z 1848 r. czytamy:

u nas ni patriarchowie, ni Sobory nie mogą wprowadzić czegoś nowego, dlatego że strażnikiem pobożności (*hyperastis tes threskeias*) jest ciało Kościoła, czyli ludzie, którzy zawsze chcą, aby ich wiara była zgodna z niezmienną wiarą swoich przodków⁴¹.

Oczywiście, nawet poza Kościołem jest możliwe poznanie nauki Pisma, a nawet budowanie swojego życia w zgodzie z tymi naukami. Jednak poza Kościołem nie ma i nie może być sukcesji łaski i uświęcenia, bez której nie można ani poprawnie pojąć nauczania, ani autentycznie doświadczyć życia

³⁹ *Przeciw herezjom* III. 4, za: *Писания мужей апостольских*, s. 225.

⁴⁰ „Все истинно верующие, соединенные Священным Преданием веры, в совокупности и преемственно, по устроению Божию, составляют Церковь, которая и есть верное хранилище Священного Предания, (...)” (KKP 18).

⁴¹ *Окружное послание Единой, Святой, Соборной и постольской Церкви ко всем православным христианам*, w: *Догматические Послания православных иерархов XVII–XIX веков о Православной вере*, Moskwa 1995, s. 193.

duchowego, *litera bowiem zabija, Duch zaś ożywia* (2 Kor 3,6), a tylko Kościół dysponuje przez Boga дарowanymi środkami przekazywania łaski, czyli sakramentami. Kościół jest miejscem, w którym zapisane jest Boskie posłanie i przechowywane apostołskie świadectwo, miejscem, gdzie sam Chrystus kontynuuje swoje dzieło, zaś Duch Święty, Duch Prawdy, stale uczy i przypomina wszystko, co powiedział Jezus Chrystus (por J 14,26)⁴². Lossky Tradycję nazywa „jedynym sposobem, aby dostrzec prawdę”, ponieważ

jest ona życiem Ducha Świętego w Kościele, życiem obdarowującym każdego wierzącego zdolnością słyszenia, odbierania i dowiedzenia się prawdy w świetle nadprzyrodzonym, a nie w naturalnym świetle rozumu ludzkiego⁴³.

Dlatego według św. Pawła Kościół jest *filarem i podporą prawdy* (1 Tm 3,15)

Podsumowanie

Pojęcie Tradycji w rozumieniu współczesnej teologii prawosławnej wydaje się być bardzo zbliżone do dzisiejszego ujęcia w teologii fundamentalnej. Na przykład trzy „poziomy” Świątej Tradycji to jakby trzy sposoby przekazywania Tradycji: doktryna – życie – kult⁴⁴. Podstawową różnicą, jaką można zauważyć, jest traktowanie Tradycji jako jedynego sposobu przekazywania Objawienia. Tradycja ta ma różne formy: Pismo Święte, Ojcowie Kościoła, wielkie Sobory, Wyznanie Wiary Kościoła, Sobory późniejsze (synody), Boska Liturgia i inne nabożeństwa, Kanony Kościoła, sztuka chrześcijańska: ikonografia i architektura, które nie uzupełniają się wzajemnie, lecz przekazują jedno i to samo Objawienie⁴⁵.

Natomiast rozpowszechniony w Rosyjskim Kościele Prawosławnym *Katechizm* Metropolity Filareta niejasno przybliży wiernym i duchowieństwu rozumienie Tradycji w dzisiejszej teologii prawosławnej. Definicja katechizmu oddziela Tradycję i Pismo Święte jako dwa miejsca przekazywania Objawienia i skupia się przede wszystkim na tym, co nie zostało spisane. Tradycję uważa za pierwotną formę Objawienia, traktuje ją także jako weryfikator w interpretacji Pisma, jednocześnie podkreślając, że z Tradycji zachowywać należy to, co jest zgodne z Biblią. Brak jest zatem wyraźnego stwierdzenia, że Tradycja obejmuje całość Bożego Objawienia, a Pismo Święte to jedna z jego

⁴² Л. Воронов, *Проблема Предания в Церкви*, ЖМП 4 (1964), s. 67.

⁴³ В. Н. Лосский, *Предание и предания*, ЖМП 4 (1970), s. 68.

⁴⁴ Z. Kijas, *Tradycja*, w: LTF, Lublin – Kraków 2002, s. 1260.

⁴⁵ Por. Bp. Maximos, *Wiara Kościoła*, w: *Prawosławie. Światło ze Wschodu*, s. 31–36; G. S. Bebis, *Święta Tradycja*, tamże, s. 17–27.

form, jak naucza dzisiejsza teologia prawosławna. Widać więc na przykładzie tematu Tradycji, że Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego potrzebuje nowej redakcji *Katechizmu*, albo nawet nowego katechizmu, aby wiernie przekazywać nauczanie – zarówno duchowieństwu, jak i świeckim.

Bibliografia

Źródło

Mitropolit Filaret (Drozdov), *Prostrannyj Hristianskij Katehizis Pravoslavnoj Kafoličeskoj Vostočnoj Cerkvi*, Moskwa 1908.

Wykorzystana literatura

Bazyli Wielki, *O Duchu Świętym*, Warszawa 1999.

Bebis G. S., *Święta Tradycja*, w: *Prawosławie. Światło ze Wschodu*, red. K. Leńniewski, Lublin 2009, s. 17–26.

Bp. Maximos (Aghiorgoussis), *Wiara Kościoła*, w: *Prawosławie. Światło ze Wschodu*, red. K. Leńniewski, Lublin 2009, s. 29–48.

Bułgakow S., *Prawosławie. Zarys nauki Kościoła prawosławnego*, przeł. H. Paprocki, Białystok – Warszawa 1992.

<http://www.patriarchia.ru/db/text/98744.html> (31.01.2016).

Ireneusz z Lyonu, *Przeciw herezjom* III.2, za: Ириней Лионский, *Против ерецей*, Moskwa 1996.

Katechizm Cerkwi Prawosławnej, Hajnówka 2001.

Kijas Z., *Tradycja*, w: LTF, s. 1259–1266.

Leksykon teologii fundamentalnej (dalej LTF), red. ks. M. Rusecki, K. Kaucha, S. Ledwoń, J. Mastej, Lublin – Kraków 2002.

Meyendorff J., *Christ in Eastern Christian Thought*, New York 1987.

Polikarp ze Smyrny, *List do Filipian*, za: Teksty Dogmatyczno-historyczne wydawane pod kierunkiem X. Dr. Bolesława Wilanowskiego Profesora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Zeszyt 1. List św. Ireneusza do Florinusa (fragment) i list św. Polikarpa do Filipensów. Tekst grecki wraz z przekładem polskim z oryginału dokonany przez X. Bolesława Wilanowskiego, Warszawa 1920.

Prawosławie. Światło ze Wschodu, red. K. Leńniewski, Lublin 2009.

Teksty Dogmatyczno-historyczne wydawane pod kierunkiem X. Dr. Bolesława Wilanowskiego Profesora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Zeszyt 1. List św. Ireneusza do Florinusa (fragment) i list św. Polikarpa do Filipensów. Tekst grecki wraz z przekładem polskim z oryginału dokonany przez X. Bolesława Wilanowskiego, Warszawa 1920.

„Żurnal Moskovskoj Patriarii” (dalej ŻMP), Moskwa 1931-

Александр (Семенов-Тянь-Шанский), *Православный Катихизис*, [b.m.], [b.r.].

Архиепископ Василий (Кривошеин), *Символические тексты в Православной Церкви*, w: *Богословские труды*, t. 4, Москва 1968.

Ведерников А., *Проблема предания в православном богословии*, *ЖМП* 1961 (9), s. 42–49; oraz *ЖМП* 1961 (10), s. 61–71.

Богословская энциклопедия, Санкт-Петербург 1911.

Богословские труды, Москва 1968.

Воронов Л., *Проблема Предания в Церкви*, *ЖМП* 1964 (4), s. 67.

Догматические Послания православных иерархов XVII–XIX веков о Православной вере, Moskwa 1995.

Ириней Лионский, *Против ересей*, Moskwa 1996.

Князев А., *Что такое Священное Писание?*, „Альфа и Омега”, 1998 (17), s. 17–43.

Лосский В. Н., *Предание и предания*, *ЖМП* 1970(4), s. 62–78.

Митрополит Московский и Коломенский Макарий (Булгаков), *Введение в православное богословие*, Санкт-Петербург 2006.

Окружное послание Единой, Святой, Соборной и Апостольской Церкви ко всем православным христианам, w: *Догматические Послания православных иерархов XVII–XIX веков о Православной вере*, Moskwa 1995.

Писания мужей апостольских, Moskwa 2008.

Пономарев П. П., Керенский В. А., *Книги символические вообще и в Русской Православной Церкви в частности*, w: *Богословская энциклопедия*, t. 12, Санкт-Петербург 1911, kol. 1–107.

Послание Патриархов Восточно-Кафолической Церкви о православной вере, w: *Догматические Послания православных иерархов XVII–XIX веков о Православной вере*, Moskwa 1995.

Софроний (Сахаров), *Старец Силуан*, Moskwa 1994.

Флоренский Г., *Восточные Отцы V–VIII веков*, Moskwa 1992, s. 135.

Summary

THE CONTEMPORARY UNDERSTANDING OF TRADITION IN ORTHODOX THEOLOGY VS. METROPOLITAN PHILARET'S *CHRISTIAN CATECHISM*

Over 190 years have passed since the first edition of the Russian Orthodox Church's Catechism („Prostrannyj Hristianskij Katehizis Pravoslavnoj Kafoličeskoj Vostočnoj Cerkvi”), and no new official explanation of faith have been elaborated, which resulted in a discrepancy between the view of Tradition between the contemporary orthodox theology and the definitions and explanations contained in the Catechism. The article brings the reader closer to the modern three-level understanding of Tradition in the Orthodox Church and the relation between Tradition and Scripture. It also shows

different forms of Tradition that have always been passed on by the Church, and confronts them with the definitions presented in the Catechism, in order to show the need to develop a new explanation on tradition. The Polish edition of the *Catechism* in 2001 omitted the introductory part on Tradition, which proves that the editor was aware of how out-of-date the presented knowledge was.

Keywords: Orthodox Church, Tradition, Catechism

Słowa kluczowe: Kościół prawosławny, Tradycja, katechizm

Artur Ezechiasz CIEŚLA OFM – ur. w 1978 r. w Krośnie, woj. podkarpackie, wykładowca teologii fundamentalnej i homiletyki w Akademii Teologicznej im. bł. Teodora Romży w Užgorodzie (Ukraina). Od 2011 r. doktorant KUL; 25.06.2013 uzyskał licencjat z teologii fundamentalnej. W 2006 r. po święceniach kapłańskich w Zakonie Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP w Polsce z siedzibą w Katowicach-Panewnikach skierowany przez prowincjała o. Ezdrasza Biesoka OFM do pracy duszpasterskiej dla grekokatolików na Ukrainie. Od początku franciszkańskiej drogi (24.05.1999) zafascynowany prawosławiem, jego liturgią i teologią. Jego zainteresowanie skonkretyzowało się w pracy magisterskiej pt. „Symbolika Liturgii Pontyfikalnej obrządku bizantyjskiego, tradycji rosyjskiej”, gdzie został zaprezentowany rozwój liturgii pontyfikalnej, jego symbolika i znaczenie. Artykuł „Współczesne rozumienie Tradycji w teologii prawosławnej a *Katechizm* metropolity Filareta” ma uświadomić czytelnikowi, że Tradycja w rozwijającej się teologii prawosławnej zmieniła już swoje znaczenie, ponieważ *Ecclesia vivit* i ciągle odkrywa się nowe niezgłębione pokłady Bożego Objawienia.